

KYSY, KOHTAA JA KUUNTELE
- Opas seksuaalisen houkuttelun ja seksuaaliväkivallan
ennaltaehkäisyyn nuorisotyössä

ISBN 978-952-7094-46-4

1. painos (sid.)

Teoksen nimi: Kysy, kohtaa ja kuuntele - Opas seksuaalisen
houkuttelun ja seksuaaliväkivallan ennaltaehkäisyyn
nuorisotyössä

Tekijät: Merja-Maaria Oinas, Mika Pietilä & Venla Tuohino
(toim.)

Kuvat: Petteri Löppönen (s. 53, 81, 83 ja 91)

Julkaisija: Koordinaatti, Oulun kaupunki

Vuosi: 2020

Graafinen suunnittelu ja taitto: Tiina Haataja,
Painatuspalvelut, Monetra Oulu Oy

Paino: Grano Oy

Kustantaja ja kustannuspaikka: Koordinaatti, Oulun kaupunki

Koordinaatti

OULU

Opetus- ja
kulttuuriministeriö

Krista Kokkonen, Saara Kokkonen & Netta Puustinen

3.2 Seksuaalikasvatus tukee nuoren omia rajoja

Tässä artikkelissa käsitellään seksuaaliväkivallan ennaltaehkäisyä ja seksuaalioikeuksien edistämistä seksuaalikasvatuksen ja puheeksi ottamisen keinoin. Jokainen nuorisotyöntekijä voi työssään vahvistaa nuorten omia rajoja. Puhumalla rohkeasti seksuaaliväkivallasta ja omista rajoista voidaan aiheeseen liittyviä tabuja rikkoa ja tehdä mahdolliseksi oikean tiedon ja avun saaminen.

Seksuaaliväkivalta pitää sisällään kaksi jo itsessään vaikeaksi ja hankalaksi miellettyä teemaa, seksuaalisuuden ja väkivallan (Nurmo 2009, 138). Seksuaalisuudesta ja seksuaaliväkivallasta puhuminen nuoren kanssa ei kuitenkaan edellytä ilmiön asiantuntijuutta. Perustiedon lisäksi taito kohdata, kuunnella ja tukea nuorta riittää.

Tuo seksuaalikasvatus osaksi nuorisotyötä

Seksuaalikasvatus on seksuaalisuuteen liittyvän tiedon antamista. Tutkittuun tietoon perustuvan ja positiivisen lähestymistavan kautta toteutettu seksuaalikasvatus tukee nuoren seksuaalisuutta ja omia rajoja. Seksuaaliväkivallan ennaltaehkäisyssä seksuaalikasvatuksella on tärkeä rooli. Siihen kuuluu muun muassa oikeuksien ja velvollisuuksien, vuorovaikutus- ja tunnetaitojen sekä omista rajoista kiinni pitämisen opettelua.

Seksuaalisuudesta ja seksuaaliväkivallasta puhuminen auttaa nuorta hahmottamaan, millainen toiminta voi olla seksuaaliväkivaltaa ja omia rajoja rikkovaa. Nuorten on tärkeää ym-

märtää, että seksuaalisuus on positiivinen voimavara ja seksin tulee tehdä hyvää kaikille osapuolille. Seksitilanteiden tulee perustua aina vapaaehtoisuuteen, luottamukseen, tasaver-
taisuuteen, kommunikaatioon, turvallisuuteen sekä omien ja muiden rajojen kunnioitukseen. Epämukavuus, epävarmuus ja pelko viestivät siitä, että voidaan olla lähellä omien rajojen ylitystä. Keskustellessa nuorten kanssa on tarpeen painottaa, että omia tunteitaan on lupa kuunnella. Jokaisella nuorella on oikeus etsiä omaa seksuaalisuuttaan ja rajojaan rauhassa. Muiden ihmisten tulee kunnioittaa tätä. (Aaltonen 2012, 135.)

Jokaisen omat rajat ovat yksilölliset ja ne saattavat vaihdella tilanteesta, ihmisistä ja tunteista riippuen. Ne määrittävät esimerkiksi sen haluaako tulla kosketetuksi, kuka saa koskettaa ja milloin. Puhekielessä omilla rajoilla viitataan usein seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen. Seksuaalinen itsemääräämisoikeus tarkoittaa sitä, että jokaisella on oikeus päättää omasta kehostaan ja seksuaalisuudestaan. Nuorelle omat rajat voivat olla konkreettisempi asia hah-
mottaa kuin seksuaalisen itsemääräämisoikeuden käsite.

Vastuu seksuaalikasvatuksesta kuuluu niin nuorten parissa toimiville ammattilaisille kuin nuorten läheisille. Omien rajojen tulisi olla osana nuorten kasvua ja kehitystä jatkuvasti, niin opiskeltavana aiheena kuin arjen kohtaamisissa aikuisten kanssa. Näin nuori saa säännöl-
lisesti kannustusta omista rajoista kiinni pitämiseen ja ikävistä kokemuksista puhumiseen

”Seksuaalisuudesta ja seksuaaliväkivallasta puhuminen auttaa nuorta hahmottamaan, millainen toiminta voi olla seksuaaliväkivaltaa ja omia rajoja rikkovaa.”

aikuisen kanssa. Nuorten kanssa voidaan käydä keskustelua rajoista sopivassa yhteydessä: esimerkiksi jonkin tv-sarjan seksikohtaus voi olla kimmoke ottaa aihe puheeksi, tai silloin, kun nuori kertoo seurustelusuhteesta tai uudesta nettitutusta. Keskustelun voi virittää hyvin arkisissa tilanteissa.

Arjen seksuaalikasvatustilanteet eivät aina tapahdu aikuisen aloitteesta, vaan vaativat myös herkkyyttä havaita ja tarttua nuorten itsensä tuottamiin kertomuksiin sekä työssä esiin nouseviin tilanteisiin. Oli kyseessä sitten verkossa tai nuorisotiloilla tehtävä

työ, eteen voi tulla yllättäviäkin tilanteita, joihin työntekijän täytyy reagoida. Nuoret saattavat esimerkiksi keskustella seksistä vajavaisin tiedoin, tai kertoa tilanteesta, jossa rikotaan lakia alaikäisen alastonkuvan lähdettyä leviämään. Muun muassa tällaisiin tilanteisiin tarttuminen on osa nuorten seksuaalikasvatusta.

Nuorisotyössä on myös hyvä järjestää suunnitelmallisesti erilaisia teemakertoja, joissa omat rajat ja seksuaaliväkivalta nostetaan esille. Teemoina voivat seksuaalisen houkuttelun (grooming) lisäksi olla esimerkiksi suojaikärajat, vastineen tarjoaminen seksuaalisesta teosta, ei-toivotut kuvat tai kuvien luvatta jakaminen, seksiin liittyvä tieto ja suostumus, painostaminen seksiin, seurustelu, oman kehon arvostaminen, ystävyys sekä seksuaalisuus ja seksi nautintona.

Kysymyksiä, joilla virittää keskustelua nuoren kanssa:

- Onko nuorella ihastusta tai miten mahdollinen seurustelusuhde sujuu?
- Millaisia pelisääntöjä nuoren mielestä seurusteluun kuuluu?
- Onko nuori kuullut tai nähnyt uutisissa puhuttavan seksuaalisesta houkuttelusta (groomingista)?
- Tietääkö nuori, mitä voi tehdä, jos kokee seksuaalista houkuttelua, häirintää tai seksuaaliväkivaltaa?
- Onko nuorta joskus kosketettu ilman lupaa?
- Onko nuorelle joskus lähetetty ahdistavia tai epämiellyttäviä viestejä sosiaalisessa mediassa?
- Onko nuori saanut joskus ahdistavia tai epämiellyttäviä kuvia tai videoita sosiaalisessa mediassa, kuten paljastavia kuvia, pornoa, kuvamuokkauksia yms.?
- Onko nuorelle joskus tarjottu rahaa tai muuta vastinetta seksuaalisesta teosta, kuten paljastavien kuvien lähettämisestä?
- Onko nuori joskus joutunut tilanteisiin, joissa ei olisi halunnut olla?
- Mitä nuoren arjessa tapahtuu, onko hänellä ystäviä tai muita läheisiä ihmisiä elämässään?
- Mistä asioista nuori saa iloa ja nautintoa?
- Miten nuori kokee oman kehonsa ja itseluottamuksensa?
- Onko nuori huolissaan omasta seksuaalisuudestaan?

Seksuaalioikeudet kuuluvat kaikille

Seksuaalikasvatus edistää nuorten seksuaalioikeuksien toteutumista. Seksuaalioikeuksilla tarkoitetaan eri tahojen määrätyksiä seksuaalioikeuksista, kuten Seksuaaliterveyden maailmanjärjestön (WAS) seksuaalioikeuksien julistus, Kansainvälisen perhesuunnittelujärjestöjen liiton (IPPF) listaamat seksuaalioikeudet ja Yogyakartaan periaatteet. Seksuaalioikeudet koskevat jokaista ihmistä ja niiden tarkoitus on taata yksilön oikeus päättää vastuullisesti omaan seksuaalisuuteen liittyvistä asioista. Oikeuksiin kuuluu velvollisuus kunnioittaa toisten oikeuksia.

Väestöliitto on muokannut erityisesti nuorille suunnatut seksuaalioikeudet (Väestöliitto 2019):

1. Oikeus omaan seksuaalisuuteen

Kaikilla ihmisillä on oikeus tuntea seksuaalista halua, fantasioita ja kokea seksuaalista nautintoa sekä määritellä ja ilmaista seksuaalinen suuntautumisen ja sukupuolensa haluamallaan tavalla.

2. Oikeus tietoon seksuaalisuudesta

Vapaus tehdä itsenäisiä ja vastuullisia päätöksiä ei voi toteutua ilman tietoa seksuaalisuudesta. Siksi jokaisella on oikeus saada seksuaalioikeuksia kunnioittavaa seksuaalikasvatusta.

3. Oikeus suojella itseään ja tulla suojelluksi

Ihmisillä on oikeus ruumiilliseen koskemattomuuteen. Ihmisiä tulee suojella seksuaaliselta ja sukupuoleen perustavalta väkivallalta. Eli jokaisella on oikeus mm. kieltäytyä seksistä ja seksuaalisesta toiminnasta missä vaiheessa tahansa, oikeus käyttää raskauden- ja seksitautien ehkäisymenetelmiä ja oikeus saada apua ja tukea, jos on kohdannut seksuaalista väkivaltaa tai sen uhkaa. Yhteiskunnilla ja niiden lainsäädännöllä on olennainen rooli suojelun takaajana.

4. Oikeus seksuaaliterveyspalveluihin

Yhdenvertaiset ja seksuaalioikeuksia kunnioittavat terveyspalvelut kuuluvat kaikille. Seksuaaliterveyspalveluiden tulee olla turvallisia, luottamuksellisia, korkeatasoisia ja helposti saatavilla asuinpaikasta riippumatta. Jokaisella on oikeus saada mm. ehkäisy- ja seksuaalineuvontaa sekä itselle sopiva ehkäisymenetelmä rahatilanteesta ja asuinpaikasta riippumatta, seksitautien testausta ja hoitoa sekä turvallinen raskaudenkeskeytys.

5. Oikeus näkyä

Kaikilla ihmisillä – myös nuorilla ja erilaisilla vähemmistöillä – on oikeus tulla nähdyksi ja kuuluksi sekä oikeus ilmaista omia mielipiteitään. Kaikilla on oikeus olla turvassa seksuaaliselta ja sukupuoleen kohdistuvalta syrjinnältä, häirinnältä ja väkivallalta.

6. Oikeus yksityisyyteen

Kaikilla on oikeus tehdä itse päätöksiä omaan seksuaalisuuteensa liittyen. Jokaisella on oikeus päättää mitä, minkä verran ja kenelle kertoo seksuaalisuudestaan. Jokaisella on myös oikeus päättää, minkälaisia kuvia ja sisältöjä itsestä jaetaan julkisesti.

7. Oikeus vaikuttaa

Jokaisella on oikeus osallistua ja vaikuttaa seksuaalisuuteen liittyvään päätöksentekoon. Nuorilla on oikeus tulla kuulluksi palveluja tuottaessa. Nuorella on oikeus vaatia seksuaalikasvatusta ja sanoa mielipiteensä asioihin ja päätöksiin, joilla on vaikutusta omaan seksuaalisuuteen.

Seksuaaliväkivallasta puhuminen antaa nuorelle luvan kertoa

Nuorten parissa toimivan ammattilaisen tehtävä on ottaa seksuaaliväkivallan teema puheeksi jo ennen huolen heräämistä. Ilmiön tiedostaminen, tunnistaminen ja siitä rohkeasti puhuminen ovat ensiarvoisen tärkeitä seksuaaliväkivallan ennaltaehkäisemiseksi. Puhuminen antaa nuorelle myös luvan kertoa omista kokemuksistaan sekä viestii nuorelle, että olet aikuinen, joka kestää kuulla raskaitakin asioita. Nuorelle voi lisäksi kertoa, että aiheen voi milloin vain ottaa uudelleen esiin. Nuori ei välttämättä puheeksi ottamisen hetkellä halua kertoa tai ole valmis puhumaan aiheesta.

Häpeä estää usein nuorta kertomasta kokemastaan seksuaaliväkivallasta. Esimerkiksi Pelastakaa Lasten selvityksen mukaan noin puolet tytöistä ja viidesosa pojista ei kertoisi seksuaalisesta häirinnästä ja kiusaamisesta aikuisille häpeän vuoksi (Pelastakaa Lapset 2018, 23). Seksuaaliväkivaltaan liittyvää häpeää on mahdollista lieventää ottamalla nuoren kanssa puheeksi vaikeiksi koettuja asioita.

Seksuaaliväkivaltaan liittyvien myyttien murtaminen on tärkeää

Seksuaaliväkivallasta tulee puhua suoraan ja avoimesti, kiertoilmaisuja käyttämättä. Jos työntekijä kiertelee ja kaartelee todellista aihettaan, vaistoavat nuoret sen sekä tekevät omat arvailunsa siitä, mistä työntekijän oli tarkoitus puhua. (Eriksson & Arnkil 2009, 24.) Seksuaaliväkivallan teemaa voi lähestyä nuorten kanssa myyttien murtamisen kautta. Myyttiset käsitykset seksuaaliväkivallasta estävät ilmiön todellisten piirteiden ymmärtämistä sekä niihin liittyvien ongelmien käsittelyä. Seksuaaliväkivaltaan liittyviä myyttejä esiin nostamalla on mahdollista kyseenalaistaa ja muuttaa ilmiöön liittyviä asenteita. Erityisen tärkeää on tuoda esiin myyttejä, jotka syöllistävät väkivallan kohteena olevaa. (Aaltonen 2012, 136.) Esimerkiksi nuoren aloitteellisuus seksiin, aktiivisuus yhteydenpidossa, pukeutuminen, humalatila tai flirttailu eivät tarkoita sitä, että nuori olisi vastuussa kokemastaan seksuaaliväkivallasta.

”Myyttiset käsitykset seksuaaliväkivallasta estävät ilmiön todellisten piirteiden ymmärtämistä sekä niihin liittyvien ongelmien käsittelyä.”

Seksuaaliväkivallan kohteeksi joutuneen toiminta ei siis tee hänestä syöllistä tapahtuneeseen tai vähennä hänen seksuaalista itsemääräämisoikeuttaan (emt., 138). Seksuualisissa tilanteissa otetaan aina vastuu myös kumppanin/kumppaneiden hyvinvoinnista. Käsitellessä seksuaaliväkivaltaa nuorten kanssa on tärkeää tehdä

selväksi se, että seksuaalisissa tilanteissa saa koska vain kieltäytyä tai tehdä elein selväksi sen, ettei halua enää. Silloin on lopetettava. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2008, 156.)

Tiedä ainakin nämä seksuaaliväkivallasta:

- Seksuaaliväkivaltaa voi kokea kuka tahansa sukupuolesta, taustasta tai muista tekijöistä riippumatta.
- Vastuu kuuluu aina tekijälle.
- Nuori ei ole vastuussa kokemastaan seksuaaliväkivallasta.
- Jokaisella väkivaltaa kokeneella on oikeus apuun ja tukeen.
- Seksuaaliväkivallan kokemuksista on mahdollista toipua. Usein siihen tarvitaan läheisten ja ammattilaisten apua.
- Laadukas ja kattava seksuaalikasvatus ennaltaehkäisee seksuaaliväkivaltaa.
- Jokaisella nuorten parissa toimivalla ammattilaisella on mahdollisuus vahvistaa nuorten omia rajoja.

Tarkastele omia kokemuksiasi ja asenteitasi

Seksuaalisuuden ja sukupuolisuuden teemoista puhuminen voi tuntua hankalalta. Aiheeseen voi liittyä paljon tunteita, tabuja, tietämättömyyttä ja väärää tietoa. Ammattilainen on voinut saada omassa lapsuudessaan tai nuoruudessaan pelotteluun ja häpeään pohjautuvaa kasvatusta aiheesta, tai kokenut itse seksuaalisuuden tai sukupuolisuuden alueelle liittyviä haasteita tai traumaattisia tilanteita. Työstämättöminä vaikeat kokemukset voivat työtilanteessa aktivoitua ja estää aiheen käsittelyä, mutta työstettyinä ne voivat syventää työntekijän näkökulmia ja myötätuntoa nuorten kanssa toimiessa. (Kallio 2011, 47.)

Laadukkaassa seksuaalikasvatustilanteessa nuorilla on turvallinen olo ja heidän yksityisyytensä sekä itsemääräämisoikeuttaan kunnioitetaan. Kasvatuksen tulee perustua vankasti ihmisoikeuksiin sekä moninaisuuden arvostamiseen ja käytetyn kielen tulee tukea tätä. (Maailman terveysjärjestön (WHO) Euroopan aluetoimisto & BZgA Federal Centre for Health Education 2010, 32.) Nuorten parissa toimivan ammattilaisen täytyy kiinnittää huomiota, ettei puheellaan vahvista aiheeseen liittyviä myyttejä esimerkiksi vähättelemällä seksuaalisen häirinnän tilanteita tai vastuuttamalla häirintää kokenutta tilanteesta.

Esimerkkejä:

Väärin:

“Kannattaa katsoa peiliin, jos on juonut itsensä humalaan ja ollut vähissä vaatteissa.”

“Rakkaudesta se hevonenkin potkii!”

“Voi kamala, nyt sun elämä on pilalla.”

Oikein:

“Seksuaaliväkivalta ja häirintä ovat aina tekijän vastuulla. Pukeutuminen, päihtymystila tai mikään muukaan asia eivät vähennä tekijän vastuuta.”

“Kiusaaminen, häirintä, painostaminen tai muu ikävä käytös eivät kuulu ihas- tumiseen tai seurusteluun.”

“Seksuaaliväkivallan kokemuksista voi selvitä ja toipua.”

Kasvatus- ja kohtaamistilanteessa ammattilaisen tunteet saavat olla läsnä, mutta ne eivät saa ottaa valtaansa. Nuorten ajatukset ja kertomukset on pystyttävä vastaanottamaan rauhallisesti ja kauhistelematta. Henkilökohtaiset kokemukset eivät sekoitu nuoren tilanteeseen tai estä työskentelyä, kun ammattilainen on tietoinen tunteistaan ja asenteistaan sekä tuntee myös työhön liittyvät rajansa. Tätä helpottaa, jos työyhteisön ilmapiiri on salliva erilaisista työtilanteista syntyviä tunteita ja niistä keskustelemista kohtaan. (Kallio 2011, 48.)

Omaa suhdetta teemaan voi lähteä tarkastelemaan seuraavien kysymysten avulla:

- Uskallanko ottaa puheeksi seksuaalisuuteen ja sukupuolisuuteen liittyviä teemoja?
- Herääkö minussa voimakkaita tunteita, joita olisi tarpeen purkaa ammattilaisen avulla?
- Olenko itse joutunut kokemaan seksuaaliväkivaltaa tai häirintää?
- Olenko käsitellyt kokemukseni, jotta minulla on voimavaroja tukea nuorta tilanteessa?
- Jos en itse pysty käsittelemään aihetta, miten toimin tilanteessa ja mihin ohjaan nuoren?

Seksuaalikasvatus kuuluu kaikille

Seksuaalikasvatuksesta kiinnostunut työntekijä voi halutessaan hankkia lisäkoulutusta seksologian alalta. Jokaisella nuorisotyöntekijällä tai nuorten parissa työskentelevällä on kuitenkin jo valmius vahvistaa nuorten omia rajoja, ennaltaehkäistä seksuaaliväkivaltaa ja edesauttaa nuorten seksuaalioikeuksien toteutumista.

Sen sijaan, että hankkisi lisää ammatillista osaamista ja koulutusta seksuaalikasvatuksen alalta, jokainen nuorisotyöntekijä voi hyödyntää jo olemassa olevia vahvuusalueitaan: taitoa ja halua kohdata, kuunnella ja tukea nuoria. Seksuaalisuuteen liittyvien aiheiden käsittely osana nuorisotyötä tarjoaa työntekijälle myös mahdollisuuden reflektoida omaa elämäntoriaansa, joka prosessina voi vahvistaa ja syventää ihmisläheisessä työssä tarvittavia taitoja.

Lisätietoa seksuaalioikeuksista:

World Association for Sexual Health (WAS) 2014. Declaration of Sexual Rights. Saatavilla: <https://worldsexualhealth.net/wp-content/uploads/2013/08/Declaration-of-Sexual-Rights-2014-plain-text.pdf> (viitattu 13.5.2020).

IPPF 2009. Sexual rights: an IPPF declaration. Saatavilla: https://www.ippf.org/sites/default/files/ippf_sexual_rights_declaration_abridged.pdf (viitattu 13.5.2020).

The Yogyakarta Principles 2017. Saatavilla: http://yogyakartaprinciples.org/wp-content/uploads/2017/11/A5_yogyakartaWEB-2.pdf (viitattu 13.5.2020).

Lähteet

Aaltonen, Jussi 2012. Turvataitoja nuorille. Opas sukupuolisen häirinnän ja seksuaalisen väkivallan ennaltaehkäisyyn. THL Opas 21. Tampere: Juvenes Print – Tampereen Yliopistopaino Oy.

Bildjuschkin, Katriina & Ruuhilampi, Susanna 2008. Seksiä vaatteet päällä. Helsinki: Kustannus-osakeyhtiö Tammi.

Eriksson, Esa & Arnkil, Tom Erik 2009. Huoli puheeksi - opas varhaisista dialogeista (9. painos). Stakes. Oppaita 60. Helsinki: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy.

Kallio, Maaret 2011. Työnohjaus seksuaaliväkivallan työn tukena. Teoksessa Ritamo, Maija & Ryttyläinen-Korhonen, Katri & Saarinen, Sanna (toim.) Seksuaaliväkivallan tueksi. Raportti 27/11. THL, 43–51. Saatavilla: <https://thl.fi/documents/10531/95613/Raportti%202011%2027.pdf> (viitattu 19.3.2020).

Maailman terveysjärjestön (WHO) Euroopan aluetoimisto & BZgA Federal Centre for Health Education 2010. Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa. Suuntaviivat poliittisille päättäjille, opetus- ja terveydenhoitoalan viranomaisille ja asiantuntijoille. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201205085324> (viitattu 19.3.2020).

Nurmo, Iiris 2009. Nuoren kohtaamisen vaiettu vaikeus ja herkkä hauraus. Teoksessa Purjo, Timo & Kuusela, Jani (toim.), Tappelusta jutteluun – nuoren kohtaamisen taito. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy, 120–139.

Pelastakaa Lapset 2018. Lasten kokema seksuaalinen häirintä ja siihen liittyvä kiusaaminen digitaalisessa mediassa. Saatavilla: https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/pelastakaa-lapset/main/2018/08/31131602/Sexting_raportti_web-002.pdf (viitattu 23.3.2020).

Väestöliitto 2019. Seksuaalioikeudet. Saatavilla: https://www.hyvakysymys.fi/uploads/2018/10/7d3a0996-vaestoliitto_seksuaalioikeudet_juliste_a4_web.pdf (viitattu 20.3.2020).